

Inhoud

Inleiding 9

RIEN HILHORST | Het kleinschalige landschap van
de Wageningse Eng 23
– *Wageningse Berg* 32

HENDRIK PRINS | Het nagelaten landschap van een notaris 35
– *De Koepel* 42

JACOBUS OVEREEM | Het schrijvend hart van de Veluwe 45
– *Generaal Winkelmannkazerne* 52

KESTER FRERIKS | Een ontdekkingsreis naar de stilte 55
– *Pomphul* 64

MAJA KOOISTRA | Bomen vormen de verbinding tussen hemel
en aarde 67
– *Onder de lindeboom* 76

LOUIS FRAANJE | Veluws verhalenverteller 79
– *Boshuis Drie* 88

JAAP VAN EIJK | De wonderlijke Waterwerken van
Van Beuningen 91
– *Langs de Zuiderzee* 98

LENNARD JASPER | Droogte dwingt de Veluwe in
overlevingsstand 101
– *Hotel Ittmann* 110

MARCEL DE GROOT | Hopsi Topsis-land: het zomerkamp dat geen kamp mocht heten 113

– *Vischpoort* 120

ANDRÉ DONKER | De stille weelde van Kroondomein Het Loo 123

– *Het Aardhuis* 134

JAC. P. THIJSSE | Over de bomendijk langs de IJssel 137

– *Renderklippen* 142

CEES SCHNEIDERS | Veluwse sprengen en papierboeren in en om De Middelste Molen 145

– *Loenermark* 152

MARTIJN NUGTEREN | Op zoek naar de macrowereld van de Veluwe 155

– *De Leperkoen* 162

MONIQUE ZONDAG | Een dag dwalen in het hier en nu 165

– *De Haelberg* 172

KEES KUIPHOF | Park De Hoge Veluwe: zielsuitingen op de wildbaan 175

– *Mossel* 184

JOHN JANSEN VAN GALEN | Een jongen van de Veluwe gebleven 187

– *Woeste Hoeve* 194

BEN OOSTING | Het verborgen verhaal van landgoed De Oorsprong 197

– *Watervallen van Loenen* 202

ERIC BRINCKMANN | Filosofisch wandelen door het Heelsums Beekdal 205

– *Westerbouwing* 214

SANNA BASTIN | Op mentocht over Planken Wambuis 217
– *De Paaseik* 224

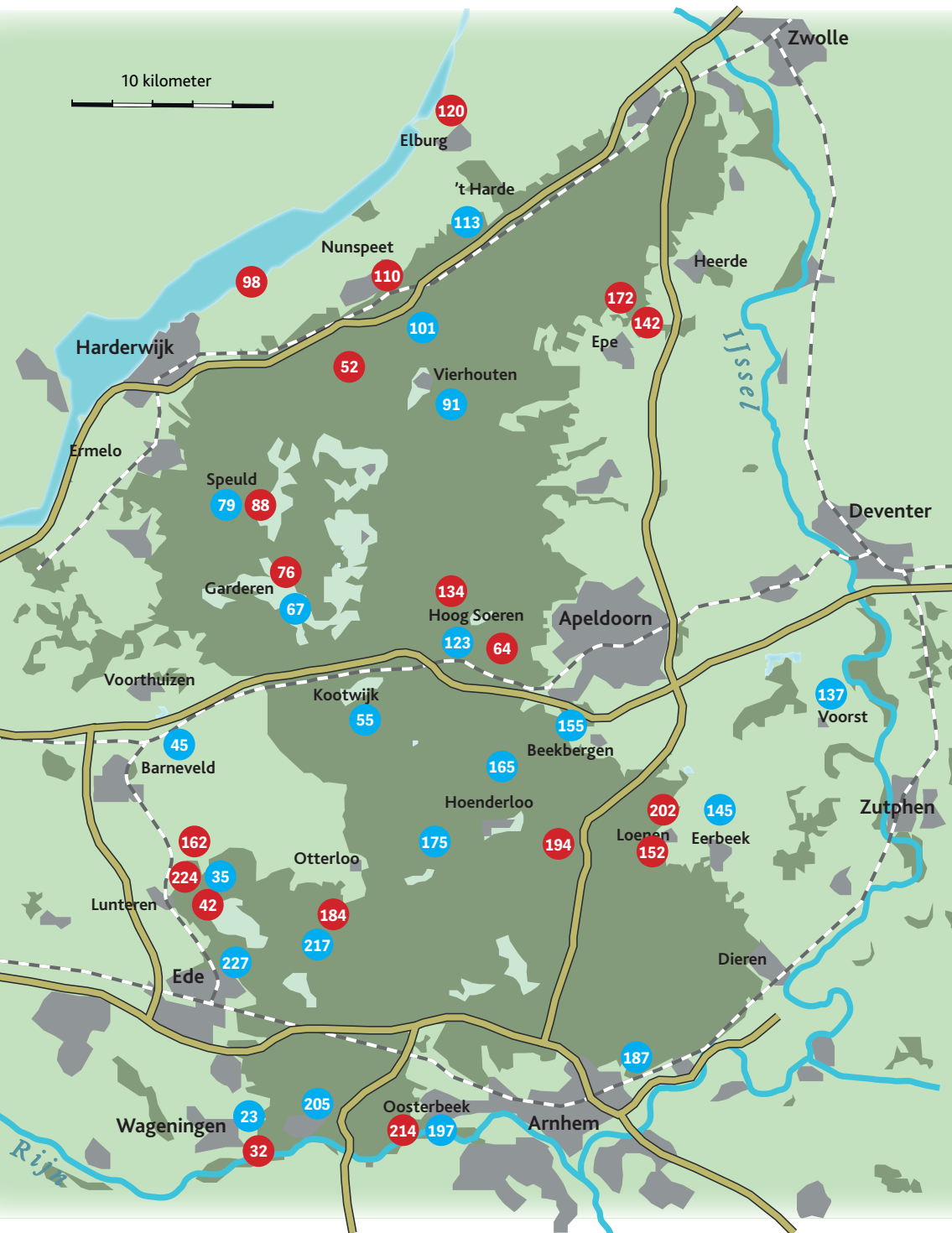
LEENDERT HOUWELING | Leven met de Veluwse natuur 227

Nawoord 237

Verantwoording 240

ROUTES, APPS EN KAARTEN

- www.klompenpaden.nl
- www.wandelzoekpagina.nl/trage-tochten/lijst.php
- Crossbill Routes Veluwe in Google Play Store of App Store

DE NUMMERS IN DE GEKLEURDE CIRKELS VERWIJZEN NAAR PAGINACIJFERS.
 RODE CIRKELS HEBBEN BETREKKING OP DE INTERMEZZO'S.

LOUIS FRAANJE

Veluws verhalenverteller

De Veluwe is een gebied dat rijk is aan sagen en legenden. Auteur Jac. Gazenbeek (1894–1975) verzamelde ze graag om ze te boek te stellen. Verhalen over eeuwenoude beroepen, over hessenwegen die de Veluwe doorkruisen en over boerenakkers, verscholen in het bos. Louis Fraanje, oprichter van de Jac. Gazenbeekstichting, zet zijn werk min of meer voort.

De zandgronden waarop hij als verhalenverteller in zijn element is, weerspiegelen zijn karakter. Een zachtaardige man met een baard. Maar als het moet, fel strijdend voor zijn Veluwe. Ik ben benieuwd of hij in al die verhalen ook iets van de Veluwse identiteit ervaart. En of hij mij mee kan nemen naar de plek die voor hem het meest de ziel van het gebied vertegenwoordigt.

We ontmoeten elkaar bij het Boshuis in Drie. Het is vakantietijd. Onderweg ben ik een groepje jongeren gepasseerd die naar hun mobieltjes stonden te turen. Ze leken slag te leveren met virtuele monsters. Als ik even later mijn waarneming aan Louis Fraanje beschrijf, stellen we vast dat ook de Veluwe verschijnselen kent die we niet meer begrijpen. De veranderingen in de wereld zijn nauwelijks nog bij te houden. Daarom hecht de verhalenverteller zich steeds meer aan het verleden. Het is vooral de oude Veluwe die hem dierbaar is, zoals de ‘dansende bomen’ in het Speulderbos en het Solse Gat.

Louis Fraanje werd geboren in het dorp Barneveld, waar zijn vader fietsenmaker was. Opgroeiend in een gezin met tien kinderen, zocht hij zijn heil meestal aan de overkant van het spoor. In het Schaffelaarse Bos speelde hij, bouwde hij hutten en kwam hij voor het eerst een boswachter tegen. Voor de jonge Louis was het een ‘mythische figuur’.

‘Die man was de hele dag in het bos bezig en hij had contact met

de dieren. Daarover vertelde hij. Als hij me vastgreep, had ik het gevoel dat de natuur zo naarbinnen stroomde.'

Op een bepaald moment hoorde Louis dat er niet ver van Barneveld 'een paradijs' was. 'Dat was helemaal een magisch woord! Maar het lag helemaal aan de andere kant van het dorp, ver weg. Toch ben ik er op de fiets naartoe gegaan. Daar ontmoette ik een boswachter die nog echter was.'

Hij schetst het klassieke beeld van een man met het geweer over de schouder en een hoedje op. Toch bleek deze boswachter aanvankelijk minder toegankelijk. Dat weerhield Louis er niet van met zijn vrienden dat 'Paradijs' in te gaan.

'We raapten kastanjes in een gebied waar je eigenlijk niet mocht komen. Als hij ons zag, gaf hij een schot hagel in de lucht. Dat hoef je nu niet meer te doen. Ik vond het sowieso al heerlijk om daar te zijn, maar als we hem spraken, vertelde hij verhalen over wild, stropers en schaaпsherders. Die verhalen zijn bij mij gaan leven.'

Om zijn nieuwsgierigheid te bevredigen, sloeg Louis aan het lezen. Hij legde ook zijn eerste natuurverzameling aan. 'Als ik thuis kwam, hield mijn moeder mij op de kop zodat de dennenkegels en eikeltjes uit mijn zakken rolden. Een enkele keer was het een dooie muis.'

VRIJBUITER Louis Fraanje was, zoals hij zelf zegt, niet gemakkelijk, maar hij herinnert zich het liefst de mooie tijd. Zo kan hij verlangen naar de mensen die via de achterdeur bij hen in huis kwamen. De verhalen die werden verteld geven hem nog altijd een gevoel van verbondenheid; iets dat steeds zeldzamer is geworden.

'Ik kon slecht luisteren en ben altijd een vrijbuiters geweest. Vaak probeerde ik de grenzen op te zoeken en uit te dagen. Maar met die boswachter wilde ik vooral een band opbouwen. Ik wilde dat het mijn boswachter was, mijn vriend.' Terwijl veel van zijn kameraden gingen voetballen, zocht Louis steeds vaker de stilte op. 'Op een gegeven moment hoorde ik bij een boer over park De Hoge Veluwe. Dat klonk als...'

'Het heilige der heiligen,' opper ik?

Louis lacht. 'Toen misschien wel. In elk geval als een plek waar ik

ANDRÉ DONKER

*De stille weelde van Kroondomein
Het Loo*

De Veluwe natuur heeft meer rust en bescherming nodig, vindt de provincie Gelderland. Daarom zijn plekken in het bos die nu nog toegankelijk zijn voor het publiek, dat in de toekomst mogelijk niet meer. De vraag is of grote delen van de Veluwe bossen in de toekomst op slot gaan. Het antwoord ligt genuanceerd en zoning is daarin het trefwoord. De kans bestaat dat paden dichtgaan op plaatsen waar de natuur kwetsbaar is. Tegelijkertijd zullen bepaalde gebieden aantrekkelijker worden gemaakt voor de recreatie. Het is een feit dat het de laatste jaren flink drukker is in de Veluwe bossen. Om de recreatie beter te geleiden wordt door Kroondomein Het Loo een nieuwe recreatieve zoning gehanteerd met aanpassingen in het wegen- en padenstelsel.

Kroondomein Het Loo is met ongeveer 10.400 hectare het grootste particuliere landgoed van Nederland, dat zich uitstrekt ten noordwesten van Apeldoorn. Het beheer is nog altijd in handen van de Oranjes, waardoor Kroondomein Het Loo van half september tot kerst gesloten is voor het publiek.

Op misschien wel de mooiste herfstdag van het jaar heb ik bij Het Aardhuis afgesproken met de boswachter van Kroondomein Het Loo. Ik realiseer mij dat het een voorrecht is om in deze periode met hem een klein stukje van een van de oudste bossen van Nederland te verkennen.

André Donker is van huis uit bosbouwer, maar tegenwoordig kennen veel mensen hem van zijn column in het natuurtijdschrift *Roots* en als tv-boswachter schoof hij regelmatig aan tafel in het televisieprogramma *Tijd voor MAX*. Ik ben benieuwd naar zijn kijk op de steeds drukker worden Veluwe.

Het Aardhuis

Het is even wennen als er een vos aan je broekspijp komt snuffelen. In wildpark Het Aardhuis mag de natuur dan dichtbij komen, dit is duidelijk over de grens. Snubbekend maakt de vos zijn rondje over het terras op de Aardmansberg, om daarna op zijn tenen over het wildrooster in het bos te verdwijnen. De verbouwereerde bezoekers hebben hem dan al op alle mogelijke manieren vastgelegd met hun smartphones. Honderd jaar geleden hadden gasten van het jachtverblijf er wel raad mee geweten.

Sinds de jaren tachtig van de vorige eeuw dient het voormalige jachtchalet als bezoekerscentrum en museum. Het interieur is deels onveranderd. De trapopgang, de grote zaal en de stijkkamer met historische meubels, schilderijen, jachtwapens en geweien zijn nog vrijwel authentiek. Het verwijst allemaal naar koning Willem III, die het chalet in 1861 liet bouwen in de kroondomeinen van Het Loo.

De hooggelegen positie bood hem een magnifiek zicht op de manoeuvres die de soldaten uit kamp Nieuw-Milligen op de hei uitvoerden. En natuurlijk diende het gebouw voor jachtpartijen. Prins Hendrik

zou dat gebruik voortzetten, zo eindigde lange tijd het verhaal, tot het gebouw in verval raakte.

Maar sinds de verschijning van de Juliana-biografie van historica Jolande Withuis is er een hoofdstuk aan de geschiedenis toegevoegd. Niet eerder was er geschreven over de zogeheten 'Aardhuisconferenties' die de jonge prinses hier tussen 1928 en 1932 hield. Of was het eerder een kampeerverblijf?

Je zou het wel zeggen als je er de *Nieuwe Leidsche Courant* van 18 juli 1925 op naleest: 'Aan de halte Asselt arriveerden gistermiddag 3.44 dertig jongedames, onder wie prinses Juliana, als deelneemster aan het Meisjeskamp O.C.E.B.O. ['Onze Club een Band Overal']. Zij reisden derde klasse; te Asselt stond een autobus van de gemeente gereed om twintig naar de barakken bij Het Aardhuis te vervoeren; de anderen volgden per rijwiel.'

Bekend was al Juliana's lidmaatschap van haar Leidse jaarclub tijdens haar studententijd en haar latere deelname aan conferenties op kasteel Het Oude Loo in Apeldoorn. Uit Withuis' studie blijkt echter dat deze bijeenkomsten eind jaren twintig een voorloper kenden in Het Aardhuis. Hier 'boomden' Juliana en haar vriendinnenkring over de (protestantse) levensbeschouwing en de positie van de vrouw. In juli 1929 ontving Henriëtte Lohman een uitnodiging van haar vriendin 'Jula':

'Zou je mee willen doen aan een soort kamp of conferentie, eind Augustus [...] hier in de buurt op ons terrein?' De andere deelneemsters waren volgens de prinses 'meisjes uit verschillende werkmilieus'.

Gebleken was dat dit tot 'verzustering' leidde, al nodigde Juliana wel steeds andere deelneemsters uit. Natuurlijk werd de uitnodiging aanvaard.

Over de kampeerweken van weleer komen we in museum Het Aardhuis voorsnog niets te weten. Misschien komt dat nog eens. Nog tijdens haar regeerperiode liet Juliana het gebouw – compleet met gewerenrek, stoelen van hertengewei en de oude 'aardmannen' – restaureren. Lang werd het gezien als blijk van genegenheid voor haar vader. Misschien was belangrijker dat ze er zulke plezierige herinneringen aan bewaarde.

JAC. P. THIJSSSE

Over de bomendijk langs de IJssel

Als wandelaar voel ik mij altijd het meest aangetrokken tot overgangsgebieden. Daar waar verschillende landschapstypen elkaar raken en je bijvoorbeeld ineens vanuit het bos de uiterwaarden in stapt. Ik stel me altijd voor dat het wild van de Veluwe, als zich dat in oostelijke richting verplaatst, ook ineens geconfronteerd wordt met de nattere gebieden aan de boorden van de IJssel. Mijn verkenning in het IJsseldal is een mooie gelegenheid om weer eens terug te grijpen op het Verkade-album *De IJssel* (1916; toen nog geschreven met één s) van Jac. P. Thijsse (1865-1945).

Terwijl ruim een eeuw geleden elders in Europa de Eerste Wereldoorlog voortwoedde, verkende de natuurvorser en schrijver vanuit zijn 'hoofdkwartier' in Dieren in een aantal dagen en in alle rust de oevers van de IJssel. Het was zijn voorbereiding op het schrijven van het nieuw plaatjesalbum voor de firma Verkade.

In totaal schreef Jac. P. Thijsse negentien van deze albums, beginnend met *Lente* (1906), *Zomer* (1907), *Herfst* (1908) en *Winter* (1909). In de jaren dertig verschenen titels als *De Bloemen* en *Haar Vrienden* (1934), *Waar Wij Wonen* (1937) en *Onze Grootte Rivieren* (1938). Voor *De IJssel* maakte de voormalige onderwijzer, die samen met zijn vriend Eli Heimans (1861-1914) al diverse andere natuurboeken had gepubliceerd, een aantal fiets- en wandeltochten van Westervoort tot Zalk, met ook een oostelijk uitstapje langs de Oude IJssel.

Naast zijn enthousiaste natuurbeschrijvingen van de IJsselstreek, vertelde hij graag over de historie van de oude steden, dorpen en kastelen die op zijn pad kwamen en die voor hem de ziel van het IJssellandschap vertegenwoordigde. Hoewel de albums in groten getale bewaard zijn gebleven, wordt Thijsstes tekst zelden nog gelezen. Het zicht op de bijzondere, karakteristieke plekken aan weers-